

БІБЛІОТЕКА КЛАСИЧНОЇ
СВІТОВОЇ НАУКОВОЇ ДУМКИ

ІМАНУЕЛЬ
КАНТ

ПРОЛЕГОМЕНИ
ДО КОЖНОЇ
МАЙБУТНЬОЇ
МЕТАФІЗИКИ, ЯКА
МОЖЕ ПОСТАТИ
ЯК НАУКА

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2018

ЗМІСТ

«Прологомени» І. Канта: трансцендентальна філософія
in statu nascendi. *Віталій Терлецький* III

ПРОЛЕГОМЕНИ до кожної майбутньої метафізики, яка може постати як наука

Передмова 1

Прологомени.

Попередні зауваги про своєрідність усього метафізичного пізнання

Про джерела метафізики (§ 1) 10

Про спосіб пізнання, єдино який можна назвати
метафізичним (§ 2) 11

Заувага до загального поділу суджень на аналітичні
та синтетичні (§ 3) 16

Загальне питання пролегоменів:

Чи можлива взагалі метафізика? (§ 4) 17

Прологомени. Загальне питання:

Як можливе пізнання з чистого розуму? (§ 5) 20

Трансцендентального головного питання перша частина

Як можлива чиста математика? (§§ 6—13) 25

Заувага I 31

Заувага II 33

Заувага III 34

Трансцендентального головного питання друга частина

Як можливе чисте природознавство? (§§ 14—38)	39
Як можлива сама природа? (§ 36)	62
Додаток до чистого природознавства	
Про систему категорій (§ 39)	66

Трансцендентального головного питання третя частина

Як взагалі можлива метафізика? (§§ 40—56)	71
Попередня заувага до діалектики чистого розуму (§ 45)	76
I. Психологічні ідеї (§§ 46—49)	77
II. Космологічні ідеї (§§ 50—54)	81
III. Теологічна ідея (§ 55)	92
Загальна заувага до трансцендентальних ідей (§ 56)	92
Висновок. Про визначення границь чистого розуму (§§ 57—60)	94

Розв'язання загального питання пролегоменів

Як можлива метафізика як наука?	109
Додаток про те, що може статися, щоб зробити дійсною метафізику як науку	115
Зразок одного судження про критику, що передує дослідженню	116
Пропозиція дослідження критики, за яким може йти судження	123

Рецензії на «Пролегомени»

Гетингенська рецензія	127
Готська рецензія	133
Коментарі і примітки	137
Чужомовні поняття і вислови, що залишилися без перекладу	190
Показчик імен	192
Предметний показчик	193

«ПРОЛЕГОМЕНИ» І. КАНТА: ТРАНСЦЕНДЕНТАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ IN STATU NASCENDI

У році 1783 пішли з цього світу двоє видатних діячів, чия багатогранна творчість стосувалася різноманітних наук (математики, природознавства, філософії), громадського і наукового життя загалом, діячів, котрі ніби уособлювали дух доби Просвітництва: Леонард Ейлер і Жан Лерон Батіс д'Аламбер. У цьому ж році світ побачила невелика за обсягом, але вагома за заміром автора праця, що мала заголовок «Пролегомени до кожної майбутньої метафізики, яка може постати як наука». Автором її був ординарний професор логіки і метафізики Кенігсбергського університету Імануель Кант. У його житті той рік навряд чи особливо вирізнявся, хіба що публікацією рецензії на книгу Й. Шульца «Спроба напровадження на вчення про звичаєвість для всіх людей без відмінності релігії» та придбанням власного будинку. Утім, саме 1783 р. знаменний тим, що, починаючи з цього часу, «критична філософія» Канта поволі стає відомою і згодом заживає далекосяжної слави. «Пролегомени» в цьому процесі «популяризації» відіграють ледь не вирішальну роль.

«Пролегомени» по-різному оцінювалися філософами, істориками філософії та кантознавцями. На думку *А. Шопенгавера*, ця праця є одним із «найкращих і найзрозуміліших із-поміж усіх Кантових головних творів». *Е. Мах* так описує своє відчуття від першого знайомства з «Пролегоменами» в п'ятнадцятирічному віці: «Ця праця справила на мене тоді сильне незабутнє враження, яке я вже ніколи в такій мірі не відчував при подальшому читанні філософської літератури». *М. Гайдегер* характеризує «Пролегомени» в такий спосіб: «Ця праця, написана прозоро і повчально із ретроспективного погляду на великий твір [«Критику чистого розуму». — *В. Т.*], не дає,

однак, Кантової геніальної постановки питання в її початковості». *К. Фішер* вважає, що «Пролегомени» цілком слушно можна назвати пояснювальним або популярним витягом із «Критики <чистого> розуму». *Е. Касігер* твердить: «... у «Пролегоменах» обґрунтована нова форма справді філософської популярності, створений впровід до системи критики розуму, з яким за ясністю і виразністю не може зрівнятися жоден інший». *К. Форлендер* пише: «... «Пролегомени» певною мірою є додатковою, вдосконалювальною працею, ретроспективним поясненням і водночас упроводом до ліпшого розуміння «Критики чистого розуму». Ряд оцінок можна продовжити, проте, мабуть, і наведених уже досить, аби скласти собі уявлення про місце і значення цієї праці в творчості І. Канта. Так чи так, «Пролегомени» відтворюють основний зміст і «головні пункти» «Критики чистого розуму», що була оприлюднена двома роками раніше (1781), себто, по суті, стоять у тіні великого твору.

Разом із тим ця невелика праця має свої особливості та своєрідності. Саме в «Пролегоменах» Кант уперше експліцитно формулює і обстоює проблему наукового статусу метафізики, тільки в цій праці ми натрапляємо на вагомість розрізнення суджень сприйняття і суджень досвіду, якраз «Пролегомени» вперше презентують аналітичний спосіб викладу «критичної філософії», саме в «Пролегоменах» питання: «Як можливі синтетичні судження а priori?» стає «властивим, зі шкільною точністю вираженим завданням» трансцендентальної філософії, саме в цьому творі Кант докладніше і виразніше полемізує зі скептицизмом Д. Г'юма, саме в «Пролегоменах» німецький філософ рішуче опонує представникам шотландської школи «здорового глузду» (Common Sense) — всі ці риси прямо засвідчують оригінальний характер цієї невеликої праці, яка в жодному разі не може розцінюватися як принагідно написана книжка, мета якої буцімто зводиться суто до пояснення «Критики».

Композиція і головний зміст «Пролегоменів»

Текст «Пролегоменів» є змога формально поділити на сім частин: непомічену автором «Передмову» (с. 1—9)¹; «Попередні зауваги», §§ 1—5 (с. 10—24); «Трансцендентального головного пи-

¹ Тут і далі вказані сторінки цього видання «Пролегоменів».

тання перша частина: Як можлива чиста математика?», §§ 6—13, Зауваги I—III (с. 25—38); «Трансцендентального головного питання друга частина: Як можливе чисте природознавство?», §§ 14—39 (с. 39—70); «Трансцендентального головного питання третя частина: Як взагалі можлива метафізика?» §§ 40—60 (с. 71—108); «Розв'язання загального питання «Пролегоменів»: Як можлива метафізика як наука? (с. 109—115); «Додаток» (с. 115—126).

У *«Передмові»* Кант рішуче виступає проти ототожнення свого «критичного вчення» як чогось цілком нового зі спробами попередніх мислителів у царині метафізики. Автор переконаний у тому, що досі ще не існує метафізики як науки, і такий стан справ не має дивувати всіх прихильників і поборників цієї сумнівної поки що справи. Скептичні закиди Д. Г'юма щодо загальнозначущості поняття причиновості, які, як визнає сам Кант, «перервали [його] догматичну дрімоту» (с. 5), а також намагання спростувати такі закиди завдяки засадам «здорового глузду», були плідною вказівкою для міркувань німецького філософа про науковий статус метафізичного знання. Кант поширює Г'юмові сумніви на всю сферу чистих понять розсуду і знаходить один-єдиний принцип їх дедукції, яка тільки й повинна визначити можливість наукової метафізики. Опрацювання Г'юмової проблеми, тобто проблеми (сумнівного) зв'язку причини і дії, подає «Критика чистого розуму» (1781). Якось пояснити той твір, посприяти його розумінню і засвоєнню, зарадити деякій розлогості, темності та складності, призначена ця праця під назвою «пролегомени». До того ж цій меті також слугує зрозуміліший і доступніший спосіб викладу критичного вчення, а саме аналітичний метод «Пролегоменів».

«Попередні зауваги», §§ 1—5 трактують спершу про джерела метафізичного пізнання, які повинні бути не емпіричними, а, згідно з визначенням, «пізнаннями a priori». Крім того, Кант наголошує на різниці між філософським і математичним способами пізнання. Потім автор викладає свій «класичний» поділ суджень на аналітичні та синтетичні, підкреслює синтетичний (розширювальний) та апіорний (неемпіричний) характер математичних положень і доходить висновку, що «метафізика має справу власне з синтетичними положеннями a priori» (с. 16). Невелика заувага стосується нехтування цим поділом суджень з боку Вольфа і Баумгартена та натяку на нього в головному творі Дж. Лока. У §§ 4—5 йдеться про

«Загальне питання «Пролегоменів», яке Кант формулює в потрійний спосіб: «Чи можлива взагалі метафізика?», «Як можливе пізнання із чистого розуму?», «Як можливі синтетичні положення а priori?». Дійсність синтетичних положень а priori в чистій математиці та в чистому природознавстві дає нам право підставно запитати про те, в який спосіб можливе синтетичне пізнання а priori в метафізиці. Від розв'язання саме цього завдання залежить існування або руйнування метафізики — чи буде вона наукою, чи «мистецтвом умовлянь». Задля вирішення можливості метафізики як науки запроваджується цілком нова наука — трансцендентальна філософія, яка і повинна в достатній мірі дати відповідь на порушене «трансцендентальне головне питання: Як можливі синтетичні судження а priori?». Це останнє питання поділяється на чотири підпитання: 1) як можлива чиста математика? 2) як можливе чисте природознавство? 3) як взагалі можлива метафізика (як природний нахил)? 4) як можлива метафізика як наука?

Перша частина трансцендентального головного питання (Як можлива чиста математика?) виходить, відповідно до аналітичного методу праці, із аподиктично достовірного пізнання математики (§ 6), яке ґрунтується не на філософських поняттях, а на чистому спогляданні (§ 7). Як можливо таке споглядання а priori, що передує споглянутому предметові (§ 8)? Воно можливо через те, що містить форми нашої чуттєвості (§ 9), а ці останні дають нам змогу пізнавати об'єкти такими, якими вони являються нашим чуттям, тобто містить простір і час. Лише завдяки ним можливі такі науки, як геометрія, арифметика, чиста механіка (§ 10). Простір і час як чисті споглядання, що становлять підґрунтя емпіричного споглядання, суть формальні умови нашої чуттєвості, за посередництвом яких ми можемо пізнавати явища як предмети чуттів (§ 11). Наведені в наступних параграфах (§§ 12—13) приклади із площинної і сферичної геометрії слугують єдино лише для того, щоб потвердити засадниче положення Кантової філософії: простір і час є суто чисті споглядання а priori, які лежать в основі математичного знання. Три наступні зауваги мають на меті докладніше висвітлити прийнятну позицію та забезпечити її від висунутих закидів і заперечень. I. Об'єктивна реальність чистої геометрії в незаперечний спосіб доведена завдяки тому, що чисте споглядання представляє нам не речі самі по собі, а лише форму простору, в

ПОПЕРЕДНІ ЗАУВАГИ ПРО СВОЄРІДНІСТЬ УСЬОГО МЕТАФІЗИЧНОГО ПІЗНАННЯ

§ 1

Про джерела метафізики

Якщо хочуть представити якесь пізнання як *науку*, то спершу потрібно мати змогу точно визначити те відзначальне, що відрізняє його від будь-якого іншого та що, таким чином, робить його *своєрідним*; у протилежному випадку границі всіх наук зливаються й жодну з них не можна ґрунтовно потрактувати згідно з її природою.

Хоч би в чому полягала ця своєрідність: у різниці *об'єкта*, або *джерел пізнання*, або ж *способу пізнання*, або кількох, якщо не всіх, цих чинників разом, саме на цьому в першу чергу базується ідея можливої науки та її терен.

Насамперед, що стосується *джерел* метафізичного пізнання, то вже в його понятті закладено те, що вони не можуть бути емпіричними. Отже, принципи цього пізнання (до яких належать не лише його засади, а й основні поняття) ніколи не мусять бути взяті з досвіду, бо воно має бути пізнанням не фізичним, а метафізичним, себто таким, що лежить потойбіч досвіду. Так от, в його основі не лежатиме ані зовнішній досвід, який становить джерело властивої фізики, ані внутрішній досвід, який становить підвалину емпіричної психології. Воно, таким чином, є пізнанням а priori, або пізнанням із чистого розсуду і чистого розуму.

266

Але в цьому воно нічим не відрізнялось би від чистої математики; тому його слід назвати *чистим філософським пізнанням*; а щодо значення цього виразу, то я посилаюся на «Критику чистого розуму», с. 712 і далі¹⁸, де різниця цих двох способів вжитку розуму була представлена ясно й задовільно. — Стільки про джерела метафізичного пізнання.

§ 2

*Про спосіб пізнання,
єдино який можна назвати метафізичним*

а) Про різницю синтетичних і аналітичних суджень взагалі

Метафізичне пізнання мусить містити виключно судження а ргіогі — цього вимагає своєрідність його джерел. Однак хай би яке походження мали судження, або ж хай би якої логічної форми вони були, все-таки є певна різниця між ними за змістом, в силу якої вони *суть* або *суто пояснювальні* й нічого не додають до змісту пізнання, або *розширювальні* й побільшують дане пізнання; перші можна назвати судженнями *аналітичними*, другі — *синтетичними*.

Аналітичні судження виказують в предикаті тільки те, що вже дійсно мислилося в понятті суб'єкта, хоч і не так ясно і не з такою самою свідомістю. Коли я кажу: «Всі тіла суть протяжні», то своє поняття про тіло я анітрохи не розширив, а лише розклав його, бо протяжність все-таки дійсно була мислена про те поняття вже перед судженням, хоч і не вказана виразно; отже це судження аналітичне. Натомість положення: «Деякі тіла суть важкі» містить у предикаті щось таке, що в загальному понятті про тіло дійсно не мислиться; таким чином, воно побільшує моє пізнання, додаючи щось до мого поняття, і тому мусить називатися синтетичним судженням.

267

б) Спільним принципом усіх аналітичних суджень є закон суперечності

Усі аналітичні судження цілковито базуються на законі суперечності та за своєю природою становлять пізнання а ргіогі, незалежно від того, чи емпіричні, чи ні поняття, що слугують їм за матерію. Адже якщо предикат якогось ствердного аналітичного судження вже наперед мислиться в понятті суб'єкта, то його й не можна без суперечності заперечити стосовно суб'єкта; так само його протилежне в аналітичному, але заперечному судженні необхідно заперечується щодо суб'єкта, і то також згідно із законом

суперечності. Так стоїть справа з положеннями: «Кожне тіло є протяжне» і «Жодне тіло не є непротяжне (просто)».

Саме тому і всі аналітичні положення — це судження а priori, навіть якщо їхні поняття емпіричні, наприклад «Золото є жовтий метал»; адже щоб знати це, я не потребую жодного подальшого досвіду, крім свого поняття про золото, яке вже містить те, що це тіло жовте і є металом; бо якраз це становило моє поняття, і мені не довелося робити нічого іншого, крім як його розчленувати, не зважаючи ні на що інше поза ним.

с) Синтетичні судження вимагають іншого принципу, ніж закон суперечності

Існують синтетичні судження а posteriori, походження яких емпіричне; проте є й такі, які достовірні а priori та виникають із чистого розсуду і розуму. Але як одні, так і другі узгоджуються в тому, що вони ніколи не можуть виникати на підставі єдино тільки засади аналізу, а саме закону суперечності; вони вимагають іще цілком іншого принципу, хоч із кожної засади¹⁹, хай би яка вона була, вони завжди мусять бути виведені *відповідно до закону суперечності*; адже ніщо не може бути суперечним цій засаді, хоч якраз і не все з неї дасться вивести. Спершу я поділю синтетичні судження на класи.

268

1. *Судження досвіду* суть завжди синтетичні. Адже було б недоречно засновувати аналітичне судження на досвіді, бо ж мені зовсім не треба виходити поза межі мого поняття, щоб скласти таке судження, і, отже, для цього я не маю потреби в жодному свідченні досвіду. Що тіло є протяжне — це є положенням, яке твердо встановлене а priori, а не судженням досвіду. Адже перш ніж я приступаю до досвіду, я маю всі умови для мого судження вже в понятті, з якого я можу лише видобути предикат згідно із законом суперечності й тим самим водночас усвідомити собі *необхідність* судження, якої мене ніколи не навчив би досвід.

2. *Математичні судження* є всі синтетичні²⁰. Здається, це положення дотепер цілком не помітили аналітики людського розуму²¹, ба воно навіть прямо протилежне всім їхнім здогадам, хоч воно так само безперечно достовірне і дуже важливе в своїх наслідках. Адже коли знайшли, що всі висновки математиків просу-

ваються згідно із законом суперечності (чого вимагає природа кожної аподиктичної достовірності), то переконали себе, що також засади пізнавалися б із закону суперечності, в чому вони дуже помилялися; бо синтетичне положення, справді, можна досягнути згідно із законом суперечності, але тільки так, що припускається якесь інше синтетичне положення, з якого його можна вивести, однак ніколи не саме по собі.

Передусім слід відзначити, що властиві математичні положення завжди суть судження а priori, а не емпіричні, бо вони мають у собі необхідність, яку не можна взяти з досвіду. Але якщо зі мною не хочуть погоджуватися в цьому, то добре, я обмежую своє положення *чистою математикою*, поняття якої вже вимагає, щоб вона містила не емпіричне, а суто чисте пізнання а priori.

Спочатку можна було б подумати, що положення $7 + 5 = 12$ є суто аналітичним положенням, яке впливає із поняття суми семи і п'яти згідно із законом суперечності. Однак якщо придивитися ближче, то знайдемо, що поняття суми 7 і 5 не містить нічого більшого, як об'єднання обох чисел в одне-єдине, завдяки чому аж ніяк не мислиться, яке є це одне число, що обіймає ті обидва. Поняття дванадцяти в жодному разі не мислиться вже тим, що я мислю собі тільки те об'єднання семи і п'яти, і хай би як довго я розчленовував своє поняття такої можливої суми, все-таки я не знайду в ньому дванадцяти. Потрібно вийти поза межі цих понять, взявши на допомогу споглядання, яке відповідає одному з обох цих чисел, як-от свої п'ять пальців або (як *Зегнер*²² у своїй аритметиці) п'ять точок, і так поступово додавати одиниці даних в спогляданні п'яти до поняття семи. Таким чином, завдяки цьому положенню $7 + 5 = 12$ дійсно розширюємо своє поняття і до першого поняття додаємо якесь нове, яке в тому зовсім не мислилося, себто арифметичне положення завжди синтетичне, переконатися в чому можна ще виразніше, якщо взяти дещо більші числа; тут вже цілком ясно, що хай би як ми крутили і вертіли наше поняття, але без допомоги споглядання ми ніколи не могли б знайти суми за посередництвом самого тільки розчленовування наших понять.

Так само не є аналітичною яка-небудь засада чистої геометрії. Що пряма лінія є найкоротшою між двома точками, — це синтетичне положення. Адже моє поняття прямої не має в собі нічого